

Дьокуускай куорат 7 №-дээх орто оскуолатын 3 «з» кылааһын үөрэнээччитин Ян Власов бырайыага

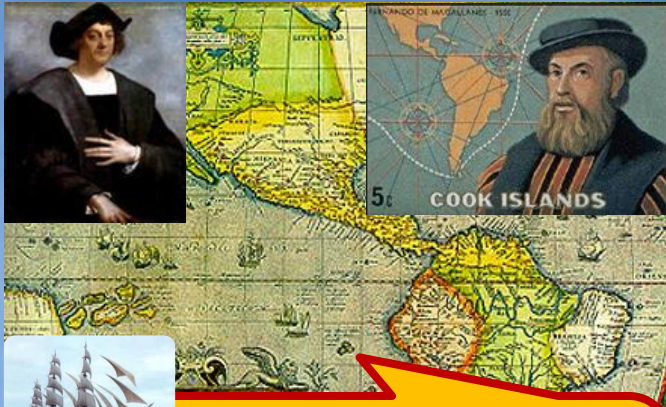
Сахалартан бастакы...

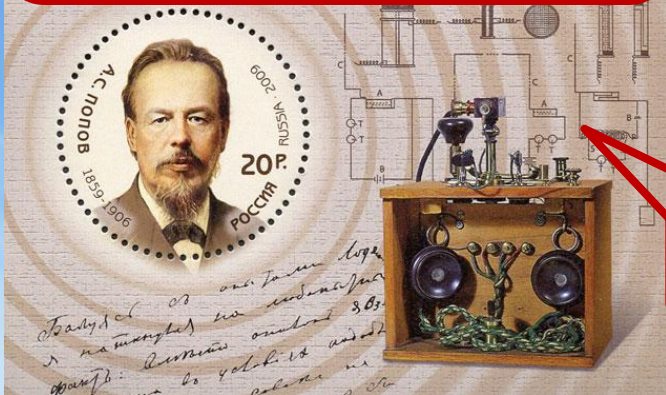
Салайааччылар: Иванова Светлана Романовна, Власова Ирина Гаврильевна

Үлэ көдүүнэ: **Тоҕо бу теманы таллым?**

Аан Дойду кистэлэннэрин киһи аймах арыяр.

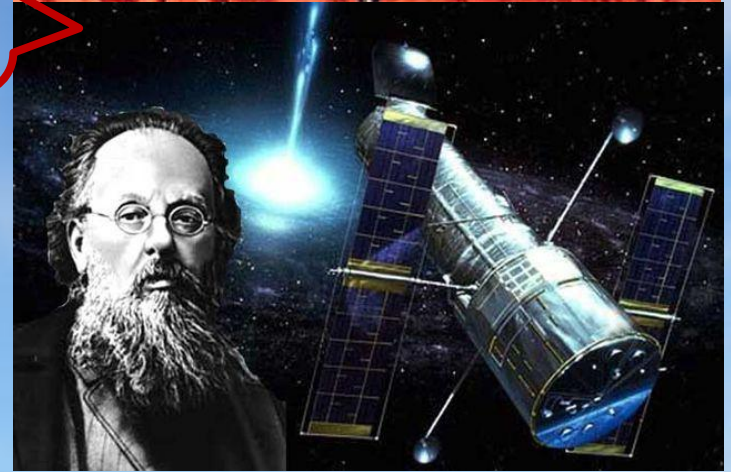
Христофор Колумб,
Магеллан сана сирдэри,
океаннары арыйбыттара

Араадыйаны
Александр
Попов айбыта

Бастакынан
космоска
Юрий Гагарин
көппүтэ

Космической
хараабылы
Циолковской
айбыта

Онтон сахалартан бастакылар кимнээхтэрий?

Ону билээри Чөркөөх историятын үөрэтэргэ холоннум.

Тоҕо Чөркөөбү таллым?

Мин ийэм төрөөбүт дойдута уонна онно эһэлээх эбэм олороллор, ол
иһин.

Сыалым:

«Чөркөөхтөн төрүттээх сахалартан бастакылар кимнээхтэрий?», - диэн ыйытыыга хоруй көрдөөһүн.

Соруктар:

- ◎ Чөркөөх историятын бэйэм кыахпынан билэ-көрө сатааһын.
- ◎ «Сахалартан бастакы...» диэн тыллар суолталарын быһаарыы.
- ◎ Сахалартан бастакылары тус олохпор сыһыары тутан диринэтэн өйдөөһүн.
- ◎ Мин төрүт дойдум, Чөркөөбүм – Саха саарыннарын биһигэ буоларынан киэн туттуум.

Бастакы...«Бастакы» диэн тыл суолтата «саҕалааһын», «инники буолуу».

«Сахалартан бастакылар» - ол аата бастакынан сана суолу солоон, айар-тутар, сайдар дьон; Саха омук сайдыытыгар улахан кылааты киллэрбит дьон.

ИСТОРИЯ УСТУН АЙАНҢА ТУРУННУБУТ...

Сахалартан бастакы идэтийбит быраас Прокопий Несторович Сокольников

Москваба медицинскай институту
бүтэрбит.

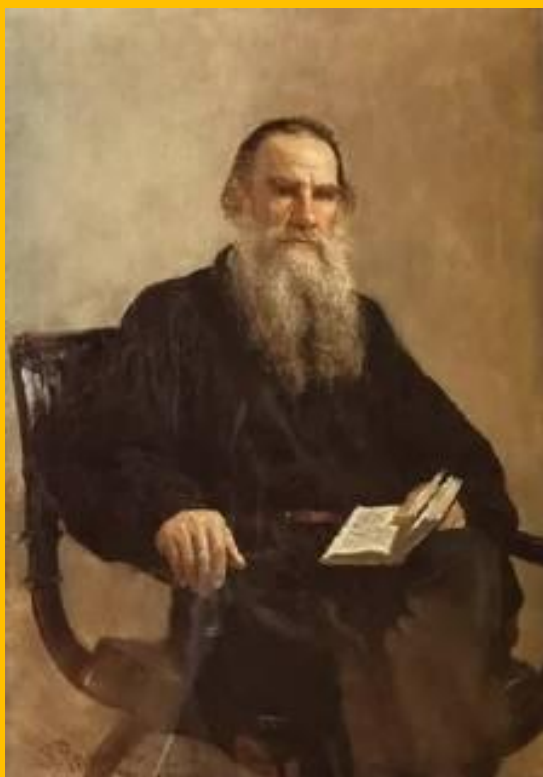
Чурапчыга, Тааттаба
медпууннары тэрийбит. Чурапчыга
үлэлээбит.

Суруйааччы Лев Николаевич
Толстойдуун добордоспут,
суруйсубут.

Кининэн Лев Толстой Саха
Сиригэр сыылкаба кэлбит
духоверецтарга көмө харчы, мал-
сал ытар эбит.

1865-1917

Чөркөөх музейыгар санаторий ампаарыттан мас танас сууйар тэрили булан аҕалбыттар. Өссө да экспонат буола илик немецтии суруктаах тэрили эрийэргэ соруннум.

Кэлин билбиппит Лев Толстой Сокольниковынан духоверецтарга ыппыт буолуон сөп диэтилэр. Оччотугар мин **улуу суруйааччы** туппут тэрилин тутан турдабым.

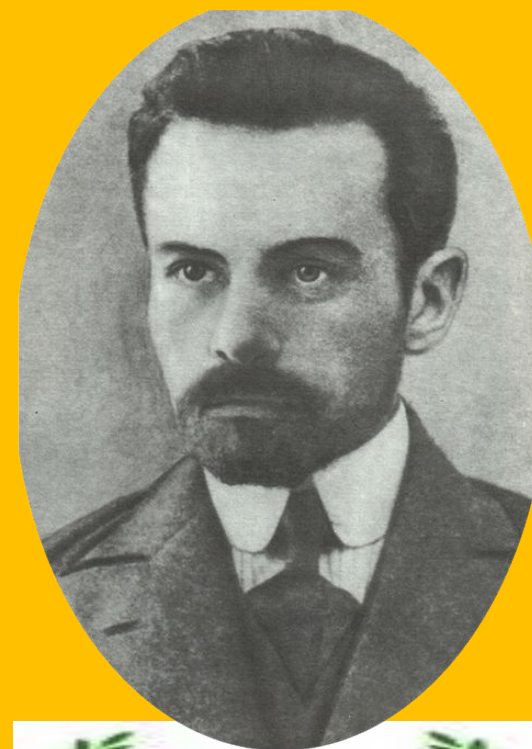
Сахалартан бастакы идэтийбит хууоһунньук Иван Васильевич Попов

Талааннаах хууоһунньук, эмчит,
фотограф, чинчийээччи-этнограф.

Санкт-Петербурга идэтин
баһылаабыт. Саха АССР народнай
хууоһунньуга.

Тааттаба Чөркөөххө, Ытык-Күөлгэ,
Уолбаба учууталлаабыт.

Кини хартыыналара Чөркөөх
музейыгар бааллар.

1874-1945

Автопортрет.
Харандаас, кумаабы,
1944 с.

Ойуун. 1926 с.

Арыы охсо турар
эмээхсин.
Иван Попов
хаартыскаба
түһэриитэ. 1914 с.

Мин энэм Гаврил
Гаврильевич Иван Попов
сиэнинээн худоһунньук Иван
Иванович Поповтуун Чөркөөххө

Лаабыр оҕолоро Иван Попов
уроукка туттар уруһуйун
болҕойон көрөбүт.

Мин Улуу худоһунньук
олорбут остуолугар олоробун.

Сахалартан бастакы өрүс пароходствотун капитана

Афанасий Данилович Богатырев

19 сааһыгар Громова атыһыт пароходугар мотуруоһунан сылдыбыт. Кэлин Саха сириг пароходствотугар старшай лоцманынан уонна капитанынан үлэлээбит.

Витим – Дьокуускай – Быков тумус каартатын онорбута.

Саха сиригэр киэнник биллибит общественной, государственнай деятель.

Кини аатынан Өлүөнэ өрүскэ кумахтар, аарыма улахан теплоход, Дьокуускай куоракка уулусса баар.

Мин эһэлээх эбэм Чөркөөххө Богатырев аатынан уулуссаҕа олороллор.

1882-1952

Сахалартан бастакы лингвист-учуонай Платон Алексеевич Слепцов - Ойуунускай

Прозаик, поэт, драматург,
тылбаасчыт, тыл үөрэхтээбэ, саха
советскай литературатын төрүттээччи.
Бөдөн общественнай,
государственной деятель.

Чөркөөх оскуолатын бастакы
үөрэнээччитэ.

Саха сириин Автономиятын
тэрийсибитэ. Тыл уонна культура
институтун астарбыта, онно
директордаабыта.

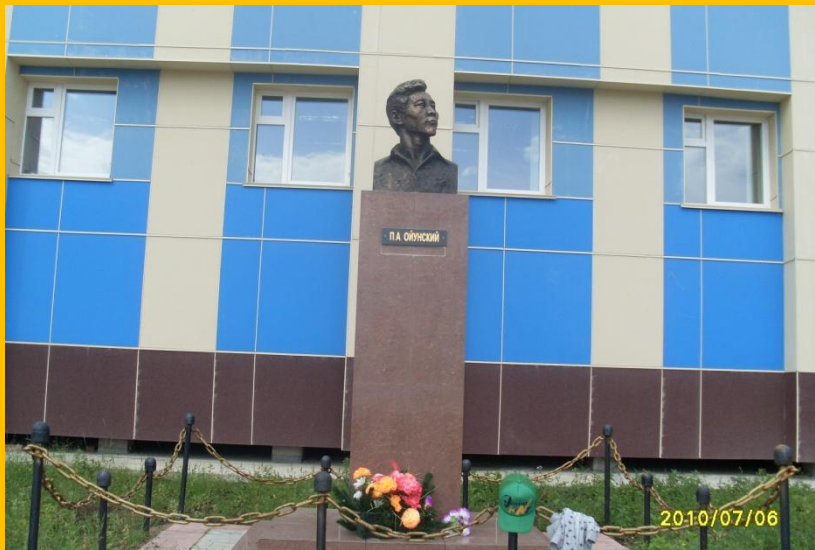
1893-1939

Ойуунускай «Дьулуруйар Ньургун Боотур» Олонхону суруйбута.

Дьокуускай куоракка Ойуунускай аатынан Саха театра, литературнай музей, уулусса бааллар.

Саха театрын уонна Чөркөөх оскуолатын иннигэр Ойуунускай памятниктара тураллар.

Мин үс сайын Ойуунускай аатынан Чөркөөх оскуолатын лаабырыгар сынньаммытым. Ол оскуолаба эһэм 50 сыл учууталлаабыта, директордаабыта.

**Ойуунускай аатынан
Чөркөөх орто оскуолата**

Саха сириҥ пединститутун бастакы директора Иван Пудович Жегусов

1898-1941

Улуустааҕа биир кылаастаах
народнай училищени
ситиһиилээхтик бүтэрбит.

Москватааҕы Н.К. Крупская
аатынан Коммунистической иитии
Академиятын бүтэрбит.

Үөрэх наркомунан аһаммыта.
1934 с. Саҥа аһыллыбыт
пединститут директорынан
аһаммыта.

Саха сиригэр бастакынан аһаҕас халлаан анныгар музейы төрүттээччи Дмитрий Кононович Сивцев - Суорун Омоллоон

1906-2005

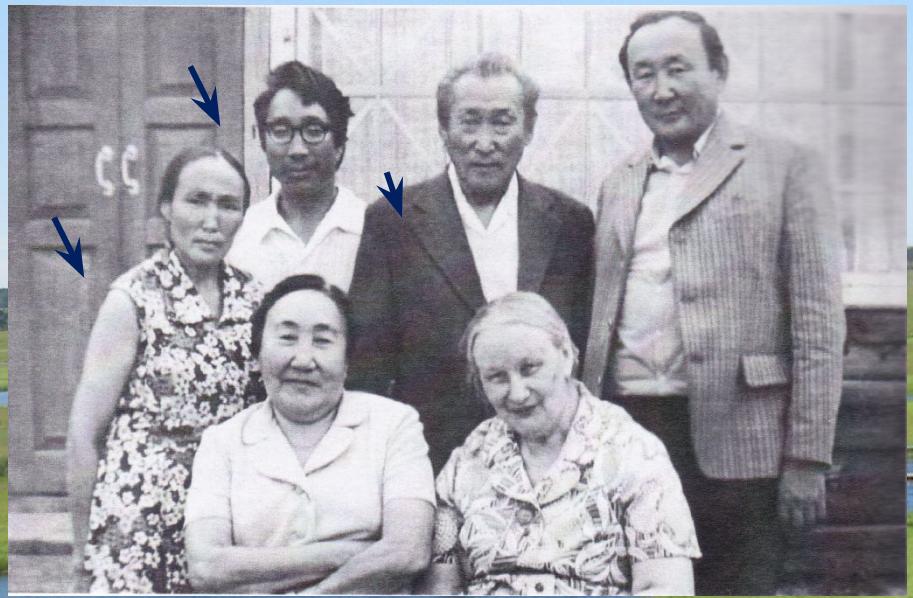
Чөркөөх оскуолатыгар үөрэммит,
учууталынан, директорынан
үлэлээбит.

Чөркөөххө исторической-
этнографической музейы төрүттээбит.

Кэлин Суоттуга, Ытык-Күөлгэ,
Хадаайыга музейдары тэрийбит.

Саха народнай суруйааччыта.

Оболорго анаан элбэх
кэпсээннэри, остуоруйалары,
учебниктары, «Букубаары» суруйбут.

Энэм Суорун Омоллоонун элбэхтэ алтыспыта.
Эбэм, энэм, Суорун Омоллоон,
А.Е. Турнин, Е.И.Коркина, Е.И.Убрятова
биһиги дьиэбитигэр

Лаабырга сылдьан Чөркөөх музейыгар

А.С. Пушкин аатынан Саха национальнай библиотекатын төрүттээччи Захар Тимофеевич Тюнгюрядов

Дьокуускайдаабы П.А.
Ойуунускай аатынан
государственной музыкальной-
драматической театр директора.

Дьокуускайдаабы А.С. Пушкин
аатынан Республиканскай
библиотека учуонай секретара,
директора. РСФСР, САССР
культуратын үтүөлээх үлэһитэ.

1915-1975

Пушкин аатынан Саха
национальнай библиотеката

Сахалартан бастакы юридической наука доктора Михаил Михайлович Федоров

Дьокуускайга правовой, орто юридической оскуолаларга, Бүтүн Союзтаабы юридической институтка (Иркутской филиала), Үрдүкү Партийнай оскуолаба (Москваба), ССРС Наукаларын Академиятын Государство уонна Право институтун аспирантуратыгар үөрэммитэ.

Саха АССР Наукаларын үтүөлээх деятелэ, юридической наука доктора, профессор.

Сахалартан бастакы ЮНЕСКО-ба киирбит Ийэ олонхоһут

Петр Егорович Решетников- Көһөҥө Бүөтүр

Чөркөөх оскуолатыгар учууталынан,
директорынан, Октябрьскай нэһилиэк
сэбиэтин председателинэн үлэлээбит.
Өр кэмнэргэ салалтаба партиянай
үлэһит.

Эдьигээн, Таатта улуустарын
бочуоттаах олохтооҕо.

Олонхоһут, алгысчыт. Олонхо
айааччы.

ЮНЕСКО стипендиата.

1929-2013

Көһөнө-Бүөтүр оҕолорго анаан үс
Олонхону суруйбута:

- ❖ Күөх көбөччөр аттаах күүстээх-уоттаах Күн Күндүлү бухатыыр.
- ❖ Алы чуобур аттаах Арааб Мохсоҕоллой бухатыыр.
- ❖ Күүстээх-уоттаах Күн Дархан бухатыыр.

Петр Егорович мин эһэм чугас
доҕоро. Оскуолаҕа бииргэ
үлэлээбиттэрэ. Куруук саахымат-
тыыр, дуобаттыыр этилэр.

Петр Егорович Решетников,
Иван Пудович аймаҕа учуутал Дмитрий
Степанович Жегусов,
эһэм Гаврил Гаврильевич Власов

Олонхо театрын бастакы директора Виталий Гаврильевич Власов

1960

Музыкант, ырыаһыт, композитор, поэт, элбэх кинигэ автора. Россия суруйааччыларын союһун чилиэнэ.

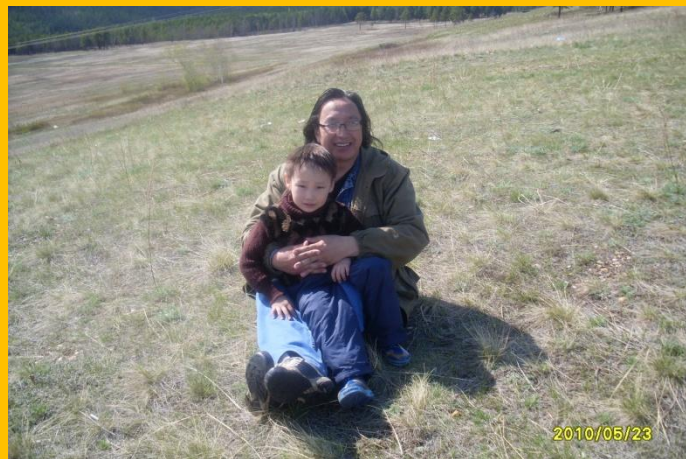
Тааттаба культура управлениетын начальнигынан үлэлээбитэ. Тааттатаабы духуобунас оскуолатын концепциятын ааптара.

2008 сыллаахха саҥа аһыллыбыт Олонхо театрыгар директорынан анаммыта.

Мин төрөөбүт таайым.

Суорун Омоллоон 95 сааһа.
Ытык Күөл. Балаҕан ыйа, 2001 с.

Ытык Хайаба. Дьокуускай

Убайым Виталий Гаврильевич,
эһэм Гаврил Гаврильевич, эбэм
Ирина Афанасьевна уонна мин
Чөркөөххө

Ситиһиилэрим

Таатта улууһун Чөркөөбө бараммат баай историялаах. Элбэх биллэр дьоннордоох. Олортон бастыггарын, уон сахалартан бастакыларын кэпсээтим.

Бу үлэм түмүгүнэн:

- ❖ Улуу дьоннор ааттарын, дьарыктарын, араас дьылбалаахтарын биллим.
- ❖ Улуу дьоннордуун биир дойдулаах буолуу эппиэтинэстээбин, киэн туттарга сөптөөбүн өйдөөтүм.
- ❖ Тыллар суолталарын сүрүннээн өйдөөтүм.
- ❖ Кэпсииргэ холоннум.

Бу үлэни суруйарбар ийэм, эһэм архыыптарын уонна музей матырыйааллара көмө буоллулар.

- ❖ Дьокуускай куорат төрүттэммитэ 380 сылыгар анааммын «Таатта чулуулар – Саха саарыннара» диэн хаартысканан бырайыак онорбутум.

Таатта чулуулара – Саха саарыннара

Д.К. Сивцев –
Суорун Омоллоон, саха
народнай суруйааччыта,
музейдары төрүттээччи

А.Е. Кулаковскай -
Өксөкүлээх Өлөксөй,
поэт, философ,
чинчийээччи

П.А. Ойуунускай,
поэт-революционер,
государственной деятель

Таатта чулуулара – Саха саарыннара

Захар Тимофеевич Тюнгюрядов
(1915-1975)– Пушкин аатынан
Саха национальнай
библиотекатын төрүттээчи,
1962-1975сс. библиотека
директора, РСФСР культуратын
үтүөлээх үлэһитэ

Чинчийэр үлэм тарѳаныыта

Бу үлэбинэн «Төрөөбүт дойдум историята» куораттаабы научнай-практической конференция «Саха Сирин уһулуччулаах дьоно» секцияба II миэстэ буолбутум.

Конференция кэнниттэн элбэх оскуолалар үлэбин сэнээрэннэрынырбыттара. Ол курдук:

- 20-с оскуолаба «Таатта күнүгэр»;
- речевой оскуолаба Ойуунускай юбилейыгар аналлаах тэрээһингэ кыттыбытым.
- Республиканской лицейга 5 кылаастарга;
- 7-с оскуолаба 2 «з» кылааска;
- Таатта улуунун Чөркөөх орто оскуолатын «Чэбдик» лаабырыгар кэпсээбитим.

Бу кыттыыларбын диплом, махтал сурук, сертификаттар туоһулууллар.

«Сахалартан бастакы...» ыстатыйам «Бастакы үктэл» научнай-методической сурунаалга бэчээттэммитэ.

20-с №-дээх
оскуола

Баста
ыстатый

Куораттаагы
НТТК

Резевой оскуолага
Ойуунускай
надиэлэтэ

Республиканской
шай.

Чинчийэр үлэм түмүктэрэ

№	Экспериментнэ кыттыбыт оскуолалар	Кылаас	Оҕо ахсаана	Ыытыллыбыт күнэ
1.	Республиканской лицей	5	12	Муус устар 29 күнэ
2.	7-с №-дээх оскуола	2 «3» 3 «3»	28 25	Ыам ыйын 17 күнэ Алтынньы 25 күнэ
3.	Таатта улуунун Чөркөөх орто оскуолатын «Чэбдик» республиканской лаабыра	3-5	19	От ыйын 29 күнэ
	Барыта		56 (84)	

Барыта 84 оҕо 21 ыйытыыга хоруйдаата. 2 «3» кылааска 28 оҕо 100% билбэттэрин көрдөрөн, уопсай түмүккэ киирбэтэ. 3 кылааска иккистээн ыытылланна. Түмүккэ барыта **56 оҕо** хоруйа аабылынна.

- Бастакы сүрүн ыйытыыга ордук Саха сиригэр бастакынан аһаҕас халлаан анныгар музейы төрүттээччини билэллэр. 20 оҕо сөптөөх эппиэти биэрдэ.
- Иккис ыйытыыга үгүс оҕо саха саарынара Чөркөөххө төрөөбүттэрин чопчу билбэттэр. Ол курдук, Тааттаҕа диир - 10, билбэт – 21.
- Үһүс сүрүн ыйытыыга ордук үчүгэйдик П. А. Ойуунускай олобун билэллэр эбит. 45 оҕо сөптөөх эппиэти биэрдэ.

Хомойуох иһин үгүс оҕо саха улуу дьоннорун олох билбэттэр.

Түмүктээн эттэххэ, мин бырайыагым саха саарынарын олохторун, дьарыктарын үөрэтэргэ олус туһалаах.

«Сахалартан бастагы...» ЫЙЫТЫК ТҮМҮКТЭРЭ

I.		Ыйытыылар				Сөп				Сыһа			
Сахалартан бастагы идэтийбит быраас кимий?		0	0	4	4	12	25	15	52				
Ñàðàèàððàí áàñòàèù èàÿðèèáèð ðóäÿõóíííÿê êìììì?		0	0	6	6	12	25	13	50				
Ñàðàèèàððàí áàñòàèù өрүс пароходствотын èàïèðàíà êìììì?		0	0	2	2	12	25	17	54				
Сахалартан áàñòàèù èèíààèñò-ó-óííàé êìììì?		1	1	8	10	11	24	11	46				
Ñàðà ñèðèèí ïèäìíñòìòóòóí áàñòàèù äèðàèèððà êìììì?		0	0	2	2	12	25	19	56				
Саха сиригэр бастакынан аһаҕас халлаан анныгар музейы төрүттээччи кимий?		3	1	16	20	9	24	3	36				
À.Ñ. Íøèèí áàðóííáí Сàхà íàòèííàèùíàé áéáéèèðàèàðóíí ð³ðìòòóó÷÷è êìììì?		0	0	1	1	12	25	18	55				
Ñàðàèèàððàí áàñòàèù ðèèèè÷áñèàé íàòèà àíèèððà êìììì?		0	0	1	1	12	25	18	55				
Ñàðàèèàððàí áàñòàèù ЮНЕСКО-ба киирбит Ийэ олонхоһут кимий?		1	0	17	18	11	25	2	48				
Олонхо театрын бастагы директора кимий?		1	0	9	10	11	25	10	46				
II.	Ханна төрөөбүттэрэй?	Билинни Таатта улуунун Чөркөөбөр				Тааттаба				Билбэттэр			
		10	2	13	25	2	2	6	10	0	21	0	21
III.	Саха Сирин сайдыытыгар туох туһалаабы онорбуттарай?					Билэллэр				Билбэттэр			
Прокопий Несторович Сокольников		0	0	6	6	12	25	13	50				
Èààí Áàñèèùáàè÷ Ìñíà		1	0	8	9	12	25	11	47				
Àðàíàñèé Áàíèèíàè÷ Ñòàòèèà		0	0	6	6	12	25	13	50				
Ìèàðóíí Áéáèñáààè÷ Ñèäíòíà-Ïèòðóííèè		10	16	19	45	2	9	0	11				
Èààí Íóáíàè÷ Æéáóñíà		0	0	2	2	12	25	17	54				
Дмитрий Кононович Сивцев - Суорун Омоллоон		3	25	16	44	9	0	3	12				
Çàðàð Õèíðàààè÷ Õñíàððóäíâ		0	0	1	1	12	25	18	55				
Ìèðàèé Ñèðàéèíàè÷ Õááíðíà		0	0	2	2	12	25	17	54				
Петр Егорович Решетников-Көһөнө Бүөтүр		3	0	18	21	9	25	1	35				
Виталий Гаврильевич Власов		3	0	15	18	9	25	4	38				

Сүрүн түмүк

Ытык Чөркөөх сириттэн, Таатта Эбэ кытылыттан төрөөн-үөскээн тахсыбыт сахалартан бастакылары чинчийэн биллим. Туруорбут сыалбын ситистим.

ЧҮРКҮҮХ – САХА СААРЫННАРЫН БИҔИГЭ

Ханна да буолларбын киэн тутта
ааттыыбын Чөркөөх чулууларын –
Саха Саарыннарын,
Ханна да буолларбын киэн тутта
саныыбын

Мин Чөркөөх уолабын САХАБЫН.

Болџомтобун иһин
барыбадарын !

П.Н.Сокольников

И.В.Попов

А.Д.Богатырев

П.А.Ойуунускай

И.П.Жегусов

Сахалартан бастакы...

Д.К.Сивцев

З.Т.Тюнгюрядов

М.М.Федоров

П.Е.Решетников

В.Г.Власов